

ДЕЈАН МЕДАКОВИЋ
ЕФЕМЕРИС
ХРОНИКА ЈЕДНЕ ПОРОДИЦЕ
I–II

ДЕЈАН

Ephemēris

Дела Дејана Медаковића
ЕФЕМЕРИС I-V

Уредник
Зоран Колунџија

Дејан Медаковић

1922 – 2022

Сто година од рођења

Copyright © ИК ПРОМЕТЕЈ, Нови Сад, 2022.

Издавање Дела Дејана Медаковића подржали су
Министарство културе и информисања Владе Републике Србије и
Аутономна Покрајина Војводина – Покрајинска влада

МЕДАКОВИЋ
ЕФЕМЕРИС
ХРОНИКА ЈЕДНЕ ПОРОДИЦЕ
I–II

Треће издање

ПРОМЕТЕЈ

САДРЖАЈ

Књига I	7
Књига II	275

КЊИГА

I

ἔφημερος

од или за један дан.
Кратка века.
Дневна грозница која траје један дан,
или врло кратко време,
или један ефемерид.
Према томе, ма шта кратка даха или пролазно.

Ephemeridaè

породица крилатих инсеката
који имају предња крила
већа него стражња
и гину чим достигну одрасло доба.

ἔφημερίς

дневник или календар, или забелешка.

Бака Катица је уредила свој стан тако као да је желела да се наруга свету из којег је потекла и у којем је провела век. Открио сам то сасвим изненада, када ми је једном допустила да истражим велики таван наше породичне куће. Ушуњао сам се у то огромно поткровље опрезним ходом истраживача, пробијајући се кроз редове разних столова, шкриња, комода, столица, канапеа, дугих зидних сатова уграђених у искићене дрвене ћивоте „алтдајч” стила. И данас памтим са каквим сам запрепашћењем – под дебелом наслагом прашине и у нереду што одаје хитро одбацивање – препознао сат из дедине канцеларије који сам волео јер је имао тегове у облику шишарки које су сигурно клизиле у супротним правцима. На емајлираној плочици бројчаника била је рупа у коју сам опрезно увлачио кључ, савлађујући с муком чврсте опруге скривеног механизма. Сада одбачена, лежала је та чаробна кутија мога детињства, нема, допола притиснута тешким оквиром неког разбијеног огледала. Висило је некад у предсобљу изнад конзоле, на смешно кривим, танким ножицама. Пажљиво сам отворио стаклена враташца сата, само да проверим да ли је часовник доиста умро, почео га трести, најпре полагаано, а затим све јаче, невешто покушавајући да га вратим у живот. Најзад, опрезно сам положио сат на неку таванску греду, наместивши га као мртваца на одру. Знао како сам га дуго посматрао, као да ће ми баш он, овако немоћан, открити тајну великог нереди у којем се и сам изненада обрео када је престала функција свих тих одбачених ствари у животу моје породице. Овде, на тавану, лежале су сада услугене, готово смешне у својим уобичајеним положајима.

Зашто је то урадила моја бака? Одмах сам је окривио да је као неки опаки бог ветра ишчупала из сигурних лежишта све те драге предмете, да их је баш она прогнала на ово недостојно место.

Вратио сам се са тавана збуњено суочен с тајновитом снагом моје баке Катице.

Била је заиста необична жена. Лепотица на гласу, понижавала је просце на најчудније начине, чак је и у стиховима подсмешљиво опевала њихове пропале наде, или њихову упорност. Смирио се Срем, а нарочито њен родни Вуковар када је пошла за деду. Дошао је да кумује у сватовима неке своје рођаке у којима је бака скакутала као „кренцлерка”. Већ као стара жена причала је о својој тријумфалној возњи у отвореном фијакеру, о дединој збуњености, о малим „фајлхен” букетима које је дискретно доносио баштован грофа Елца, увек без поруке, ненаметљиво. Деда је и тада био тих и кротак, достојанствено брижан и с покретима који су откривали његово добро бечко васпитање. Пред њим као да је невидљиво корачала и слава његовог оца Данила, познатог новинара и политичара, припомогнута богатством мајке Марије чији је отац, новосадски градски капетан Јован Камбер, убијен у буни 1848. године. Неко је то урадио с леђа, а убицу никада нису нашли. Мртвац је лежао лицем окренут земљи, а руком као да је загрио чокот. У време дедине свадбе, његов отац је већ био мртав. Своје самотне дане увређеног родољуба проводио је на имању Ракитје, крај Загреба, које је купио од пропалог грофа Нижана. Усред старог парка, скривен у ружама пузавицама и бршљану, налазио се мали ловачки дворац ишчезлог грофа, дуга кућа на спрат с високим стрмим кровом и с класицистичким порталом који је затварао пространу веранду. На тој тераси обично смо као деца ужинали, слушајући тихо певање окупљених сељака-надничара који су доле у парку чекали исплату. Деду сам неколико пута видео окруженог белим сељачким колом; упамтио сам како би се оно заталасало на сваки његов покрет.

Решио сам да баку отворено питам зашто су све те ствари на тавану и зашто је она свој стан уредила у сељачком стилу, затрпавши цео простор некаквим шареним тканинама, клупицама, столићима и сликаним орманима с прорезаним срцима. Хоћу да је питам зашто је преко таванских греда пребачена кожа нашег белог медведа који је некад извиривао испод клавира, као да лагано пузи из свога кавеза. Подсећао ме је на огромног белог лептира, изненада упалог у мрежу неког великог паука који му је исисао живот. Због тога белог медведа трпео сам прекоре господина Рахе, малог ћошкастог Чеха, код кога сам узалудно учио клавир. Грдио ме је што сам, уместо на педал, стављао ногу у разјапљену медвеђу чељуст. Посматрам ме-

дведа у неславном положају његове коначне уловљености. Њему дугујем сећање на Раху. На тијеловским процесијама дириговао је музиком загребачких железничара. Мали растом, с великом ћелавом лобањом и цвिकером као краљ Александар, правио је дуге кораке с повременим изненадним одскоцима. Њега и његову дружину чекали смо стрпљиво на балкону наше куће на Зрињевцу. Као по договору, он нас је најпре војнички поздрављао, а затим, на његов знак, тачно испод нашег балкона, музика је започињала да свира неки лагани марш. У нашу част громки глас великог тромбона растеривао је преплашене голуbove из крошњи зрињевачких платана.

Опет на тавану. У неком куту открио сам и ону лампу коју је, некад давно, искористила бака да се освети мојој мајци. Била је то позлаћена бронзана петролејка с рељефима из живота Посејдона и са жуто-љубичастим абажуром у облику звона. Једном, баш на Бадње вече, донета је та лампа мојој мајци на поклон. Мајци се лампа није допала и то је гласно рекла. Тада је бака наредила да врате лампу. Прећутала је да је о ланчић прекидача обесила орах у станиолу, у чијим је састављеним љускама био сакривен скупочени прстен. После те шале, сећам се, у кући је завладала нека самостански хладна атмосфера строгости и беспоговорне покорности. У том периоду смењен је и наш кућни учитељ, професор Иво Клуг. Речено нам је да је то због пијанства. Разумео сам да бака искушава своју моћ. Баш сада је отпуштен, после догађаја са лампом. Јер, Клуг је и раније био пијаница, а његови су часови пролазили у неуморном оштрењу оловака. Био је прави мајстор да наоштри оловке. Он их је оштрио, а ја упорно ломио. Иза њега је остала пуна кутија наоштрених и поломљених оловака.

Онда се појавио Иво Козарчанин. Бака га је довела, памтим, говорила је да је подсећа на неког немачког гладног песника, неку карикатуру Вилхелма Буша. Као да је искочио из Бушове сликовнице, симпатичан је и има тужне и верне очи. Једног дана није дошао. Тешко сам се мирио са чињеницом да је из мога живота ишчезао Иво Козарчанин. Узнемирило ме је то *брзо* нестајање. Нико ми није објаснио зашто је отишао без опроштаја. Живим, дакле, у кући у којој су могућа таква изненадна ишчезнућа.

То чудно осећање поклопило се и са првим истинским страхом: „Не смеш ни корака из куће, на улицама пуцају, свуда су велике демонстрације, град је узнемирен, убили су Стјепана Радића”, тако ми је отац објаснио зашто је слуга Филип затворио оба крила огромне капије са два жулта округла прозора која су стражарила на улици. Неко време нико није отварао капију, а онда смо једног дана, у цик зоре, као бегунци, напустили Загреб. Само је деда остао с баком, сећам се како је у више махова по-

нављао: „Ово је зло, права катастрофа, ко ће сада зауставити лавину?” То каже мој деда кога познаје и поштује цео град. Пратећи га у шетњу, проверавао сам то свакодневно. С њим је обично ишао стари подбан Светислав Шумановић, који је носио велике францјозефинске бакенбарде, полуцилиндар и реденгот. Овако свечан, деловао је као неумољиви заступник државне власти који је, уместо у неку важну аудијенцију, забуном пошао у шетњу. С меканим, мало изгужваним шеширом и у нешто изношеном оделу, деда Богдан је пре подсећао на неког немарног Шумановићевог чиновника него на личност која равноправно с њим носи титулу Пресветлог. Корачали су полагао, с ноге на ногу, застајкивали, занесени у своје приче. Негде на пола пута према Црроку, стајао је инвалид верглаш са домобранском капом и дрвеном ногом. Из старог, промуклог вергла ориле су се само две песме: „Лијепа наша” и однекуда „La donna è mobile”. Из даљине нас је поздрављао машући капом, покушавајући да те широке покрете леве руке усагласи са десном, којом је хитро окретао ручицу ваљка. Два стара политичара би неко време замишљено слушала вергла који је свирао њима у част, стајала су као да га чују први пут, а затим бих, као њихов изасланик, односио вергласу дводинарку.

Откако сам на тавану открио оне одбачене предмете, осећам потребу за враћањем. Као да је читаво спремиште тајних порука довучено на ово сигурно место, а та скривница поверена само мени. Насмејао сам се када сам у једном углу открио дечја колица с великим точковима и иструлелом плетеном корпом на опругама. Жичани костур овог возила подсетио ме је на неке изумрле животиње. Смешно ми је сазнање да сам се у тој чудној, плетеној барци возао градом. Ту негде међу точковима налазила се скривена и она мала кочница због које сам се једном стрмоглавио низбрдо. Моја дојкиња Сузана Кедменец у тренутку није могла да је пронађе, а колица кренула. У кући су сви викали на њу, а њој је било смешно, грохотом се смејала. Због те кочнице и тог смеха отпуштена је из службе.

И шаховски сто који сам пронашао на тавану има своју прошлост. Једнога дана, сећам се добро, деда је већ био болестан, смештен је тај дивни сто у прозорску нишу крај велике фотеље у којој је он, умотан у зелени шкотски плед, проводио своје дуге болесничке сате. Отада, мени су стално говорили: „Пст, деда шахира с протом Драгићем.” А тај црни космати прота, запамтио сам га по оделу од светлацавог црног листера, густој бради, коси, длакавим рукама и продорним очима, „као Свенгали за време хип-

нозе”, рекла је бака, постао је преко ноћи мој непријатељ, који ме је одвајао од деде. Дедину болест доживео сам као да га је заробио црни прота, као да га само он приморава на дуга ћутања, непокретност и тишину, прекидану с времена на време звонким ударима шаховских фигура по глаткој плочи стола. При сваком кристално јасном „туп” знао сам да црни прота победоносно помера своје фигуре, док се дедини потези нису ни чули, вукао их је споро, као да са плоче с муком откида фигуре. Његове уморне руке и згрчени прсти сведочили су о болести. Гледајући их, упоређивао сам их с још једном рањеном руком у нашој кући.

У степеништу приземља налазила се ниша оперважена цвећем у штучку. У њеном удубљењу стајала је фигура „узо деда свог унука”. Деду у селачком оделу и са гулама радознано је посматрало дете. Тај гипсани деда имао је рањену руку. Од рамена до шаке, као нека оглодана кост, штрчала је жичана конструкција која је држала масу. Дуго сам нагађао како је рањена ова рука. Стари Филип ми је објаснио да су некакви бесни демонстранти 1914. провалили у кућу и том гипсаном деди разбили руку, „а пресветли је рекел да так остане, нај се види кај су ти нори наредили”. Заиста, тај ломни, тихи Филип био је и најсигурнији живи сведок многих догађаја у кући. Памти се како је мојој болесној прабаби Јулијани Михаиловић, рођеној Рогулић, донео на балкон њену омиљену „парадајз-супу”. Затекавши је мртву, Филип је најпре вратио супу у кухињу, а затим, као гласник, кратко објавио њену смрт: „Стара милостива су вумрли, вани на балкону.”

Служио је Филип и српског патријарха Георгија Бранковића када је овај, приликом доласка цара Фрање Јосифа у Загреб, похитао из Карловаца да учествује у земаљским поклонственим депутацијама. Из престижних разлога, загребачки Срби наговорили су деду да патријарху за становање уступи цео први спрат куће. Тада је Филип обеспослио патријархове лакеје, па чак и његовог личног „камердинера”. Дуго је бака после поносно говорила: „Филип би и цару могао сервирати, а патријарха је љубио у руку као да је његов придворни ђакон.”

Знајући његову верност, бака га је често пецкала: „Филип, када постанем стара баба и без пенез и ви буте из хиже одишли, надбискупу буте одишли, ономе кај је рекел да сте ви најбољи камердинер у целом Загребу. И други фаличњаци су вушли, закај не би и ви.” Филип би се тада спонтано, смерном оданошћу сељака који је своју судбину везао за свога властелина, тихо супротстављао бакиним замкама.

„Одишел бум једино че ме потерате, ак вам некај ни праф, хитите ме ван”, тако се бранио, сигуран у своје остајање. Овде, на тавану, мислим да

је можда баш он после дедине смрти учествовао у растурању бакиног стана. Можда је баш он, као у неку гробницу, спуштао по таванским угловима све те столице, лампе, корпе, кофере, фотеље, правећи у том кршу неки само њему познат ред. Распоређујући их овде, можда се потајно и надао да ће га стари господари једном позвати и наредити му да их врати и сложи у њихов првобитни поредак.

Не знам како се у нашој кући створила Нађина Закревска, говорљива Рускиња, која нас је одмах, од првог дана, испунила јаким мирисом парфема и многим, гласним узвицима. Било је немогуће с мадам Закревском разговарати тихо, без повишеног тона који је одмах домашио неке неслућене висине. Није било јасно због чега би она изненада болно јукнула, као да јој је нагло позлило. Било је неизвесно где су се у њеној души распростирале емоционалне зоне преосетљиве за сваки, па и најмањи надражај. Бака је рекла да је мадам Закревску упознала у кафани „Загреб”. Уме жена да се смеје од срца, лепо се чешља на раздељак као *Luca de Putti* и носи малу пуњћу, а фарба се као лорфа, даје часове из француског, па хајде да пробамо и то чудо. А после, када је мадам Нађина већ увелико завладала кућом, бака је накнадно открила и друге разлоге због којих је довела ову тако гласну Рускињу.

„Забавља ме много ова пропала руска графиња”, рекла је подсмешљиво. „Забавља ме својим неисцрпним лажима, лаже с фантазијом, измишља приче, једва поверујеш једној, а већ неком новом лудоријом надлицитира претходну лаж. Верујте, прича као да је лично видела све те петербуршке и московске скандале, познавала све велике кнежеве и принцезе, вртела се у том надуваном друштву. Ето, забавила ме причом како је у њу био заљубљен кнез Демидов ди Сан Донато, хтео тај лепотан и да се убије, а она, одбија овог аристократског пустињака, зато што воли свог Волођу, виртуоза на виолини, сиромашног студента. Због ње је Демидов у Ници из очајања прокоцкао имање, велико као једна цела губернија. Ништа му није помогло. Она је волела само свог Волођу, виртуоза на виолини који сада свира трубу у музици 35. пешадијског пука ’Зрињски’. У некој лудој трци утекли су из револуције, док су им за петама били црвени козаци. Желим да видим докле ће ова луцкаста Рускиња дотерати у својим фантазијама и који је ђаво тера да вечно измишља и лаже.”

Тако сам и ја непрестано слушао приче из неког далеког света у којем је све било могуће, у којем су све животне препреке ишчезавале као од шале, разорене прејаким осећањима. Посебно ме је узбуђивала повест о Распућину, у чију натприродну моћ Нађина Закревска никада није сумњала.

„Он бил сибирски мужик, ну имал у себја њешто калосално, њеку очин гаљему моћ и кад је књаз Јусупоф, граф Сумороков-Елстон, заједно с членом государствене думе Пуришкијевичем њему сервирал отровне пирожнаје, Распућин их је јел и њему ничево није било. И стрељал је књаз Јусупоф ему списну и он опет придигну се и ничево, само га је пасмотрил својим глубоким, чорним очима.”

Причала је о овом руском чудовишту с таквим заносом да сам на крају поверовао да га кнез Јусупоф и није могао убити, да је нерањиви мужик остао жив, да се вратио у Сибир препустивши царску породицу и саму руску државу њеној рђавој судбини. Као да се неопростиво увредио на обећану руску господу којој је он, као неки добри дедица, несебично лечио децу.

А у нашој кући Нађина Закревска је свему налазила мане, истичући некадашњи сјај Санкт Петербурга. Наше јело није ваљало, јер се ништа не може упоредити с руским куварима, а код њене мајке служила су два кувара. Бели веш су слали на прање у Амстердам, зато што је само у холандским перионицама добијао недостижну белину. Наша кућа је била тесна, као колиба, у поређењу са њеним палеом у Петербургу који је имао тридесет соба, а сала за балове је имала балкон с којег је свирала музика. Наш ауто делује смешно према екипажу у којем се она возила, а њене дечје сонице вукла су три коња, као тројку. Па и наше забаве, у поређењу с руским, делују као даће. Наши коцкари, дон жуани, лопови, шпијуни, полиција, све је то обична беда и јад, ако се упореде с руским. У свакој прилици мадам Закревска је отворено претила неким страшним мерама које су свет око нас тањиле, умањивале па и поништавале.

„Све критизира ова луда”, рекла је бака, „све фон обен и ништа јој није добро, а сигурна сам да је у њеном Петербургу била шваља у неком модистичком салону. Та ваљда је није онај њен трубач у златним гондолама возао по Неви. Занима ме докле ћу је још трпети”, понављала је ову претњу, решена да је једнога дана и оствари.

Ускоро сам разумео да опстанак Нађине Закревске у нашој кући зависи од бакиног стрпљења да слуша те руске бајке. Знао сам поуздано: изненада ће јој дозлогрдити да мадам Нађину подстиче да лаже, да на измишљотинама гради сигурност живљења у нашој кући. У очекивању расплета, цвркутава Рускиња је и даље сипала нове приче да би, као на багдадском ћилиму, високо надлетала приземни оквир свога емигрантског живота. Понашала се самоуверено и надмено као да непоколебљиво верује у сва своја казивања, а говорила је с висине као да се најзад смиловала да удели мрву пажње недостојнима. Добро сам запазио како је баку доиста забављала уло-

га смерног слушача, као да је у том положају стицала најбоље заклоне за то своје весеље. У ствари, разумео сам да се мадам Нађина својим лажима уплашено брани од живота. У очајничкој самоодбрани заклањала се измишљеним петербуршким светом, прозревши да те необичне приче узбуђују друге, све оне којима је тај живот изгледао далек и недостижан. Знао сам да ће баки једнога дана досадити да се претвара како верује у те лажи, и тада ће из наше куће отићи мадам Закревска, као особа која је проиграла туђе поверење. Остаће одјек прича о несташним руским аристократима који се на тако необичан начин поигравају својом чамотињом. Сачуваће се и сећање на њихове неумерености кадре да им живот доведу до сасвим изузетног стања у којем злотвори трају спокојне, безазлене па ипак опустошене дане.

Неминовни расплет бака је извела брзо и хировито, као да се за тренутак и сама преобразила у руску контесу која пати од мигрене и самртне досаде. „Мадам Нађина”, рекла је као овлаш, „дошло је време да се растанемо. Не могу да спавам од тог вашег Распућина, доста ми ваших фантазија, боље да одете док се и сама нисам разболела. Код мене у Срему кажу: 'Засвирај, ал' и за појас задени.”

Мадам Нађина Закревска је отишла увређена, не скривајући свој презир. После њеног одласка бака је рекла: „Подсећала ме та руска лорфа на позоришни накит. Светлуца лажно камење док га обасјавају шајнверфери-ма, без њих, шарени стаклићи немају сјаја.”

Ја сам дуже од баке веровао обојеним ђинђувама Нађине Закревске.

На тавану сам пронашао и лимену таблу с натписом: Властелинство Ракитје. То ме је подсетило да је таква лимена табла висила и на отвореном фијакеру, на чијим су се боковима тромо њихала два крива фењера. Служио је тај фијакер само у свечаним приликама, највише онда када се породица преко лета повлачила на имање. У таквим данима заблистао би и парадни фијакер, тај неопходни реквизит свих властелинстава у Хрватском загорју и околини Загреба. Било је више прилика за његову употребу. Још у Загребу, пре одласка на имање, отац ме је опомињао да не заборавим да посетим наше суседе, Михаловића у Керестинцу и стару Јелачићку у Новим Дворима.

Најпре сам одлазио у Керестинец, његовој екселенцији Антону пл. Михаловићу, последњем хрватском бану за време Аустро-Угарске. Живео је Михаловић, „екселенца”, како су га сви скраћено звали, као неки особенак у старом дворцу с кулама, опасаном некадашњим рововима за воду и великим енглеским парком са столетним храстовима.

За Керестинец су везиване тајанствене и кржаве приче из доба великих сељачких буна, а мистериозни ореол старе грађевине носио је сада, неочекивано и незаслужено, и његов најновији власник. Изгледао је као човек који се и сам чуди шта је све открио у лавиринту многобројних соба. Облачила се „екселенца” као неки прогнани руски племић: кратки, пругасти, бело-плави платнени капутић, панталоне од жућкастог бурета и беле тенис-ципеле, док је панама шешир са широким ободом готово скривао његово узано лице с малом брадицом. Говорило се увелико да је „екселенца”, куповином керестинечког имања од ратног добитника и скоројевића месара Хафнера, лоше инвестирала свој новац, да је имање у дуговима и да су му избројани дани. Било је очевидно да се стари ислужени политичар једва сналази у сложеним пословима своје пасивне економије, и да у том узалудном послу сада истрајава више из неког властелинског ината него из јасно сагледаних рачуница. Знало се да на оронулом имању већ годинама гради малу фабрику шпиритуса и да у дугим часовима доколице проучава мраве чије огромне пирамиде изникосе на свим странама запуштеног парка.

Ту „анштандсвизиту” код старе „екселенце” нисам волео. Највише зато што се стари усамљени човек користио сваком приликом да опширно разлаже планове око економског препорода керестинечког имања. Увек је понављао исте доказе и намере, изливајући свој гнев на бившег власника. „Погледајте ове штале”, љутио се Михаловић, „зар то није луксузна грађња једног типичног парвенија. А шта је друго био тај проклети Хафнер, ein ganz gewöhnlicher Kriegsverbrecher, das war er.¹ Покварено месо је лифрал војном ерару, а у коњске боксове метнул је шлифане шпигле и ове гифтгрин кахле² бедак један. Das Ganze werde ich umbauen in eine kleine Spiritusfabrik.³ Кад су то они Жидови Мајер и Wolkenfeld наредили с дворцем Јанушевцем, закај не би и ја са овом керестинечком калупом. Па ваљда не бум чекал да ми и кров однесу са хиже, как се то припетило грофу Корнберону који је продал за дуг бакрени кров са Јанушевца, а штел је там универзу отворит скуп с Јелачићем. Лепо су то господа швермала, aber das war doch ganz irreel, übrigens,⁴ бавити се овде у Хрватској економијом, da muss man Mut haben.⁵ Ни Тахи није ван зишел са овим кумекима. Ак не

¹ обичан ратни злочинац, то је он био

² отровнозелене плочице

³ Све ћу то да президам у једну малу фабрику шпиритуса.

⁴ али, то је ипак било сасвим нереално, уосталом

⁵ Ту треба имати смелости.

мреју друго, онда ми *aus reiner Bosheit*⁶ штихају ове *harmlos*⁷ мраве, све сам ксинда и багажа.” После ове провале гнева обично је питао за дедино здравље, заборављајући да је деда већ мртав. „А дедек, как је дедек, дуго се нисмо видели”, изговарао је свој устаљени рефрен.

И ужина је увек била иста. Редовно смо јели сир с врхњем, седећи у плетеној баштенској гарнитурџ, готово изгубљеној у великом парку. Тек тада би се екселенца ватрено распричала. „Аустрија, Аустрија”, говорио је као да уздише, „тешко је данас објаснити кај је то запраф била Аустрија. Чудне су се ствари могле припетити у тој земљи. Земите ове фришке кифле. То се све мора појести. Читал сам у мемоарима неког грофа Адолфа Фридриха Шака да је њемачки писац, естета и кунстхисторикер Фридрих фон Румор терал госте пред ручак да влеку камење. Ради отварања апетита. Дакле, једите да не морате влечи камење. Ах, да! А *proros* кифле! Коалиционаши, а ваш дедек је бил коалиционаш, за време рата, у саборским паузама, ишли су на габлец код Лупала у ’Гранду’. Знало се: гулаш, пиво и салцштангле. А неко је то пријавил цару, *höchstpersönlich*⁸ цару Карлу. Тада сам ја лично као хрватски бан позван у Шенбрун, на рапорт. Због тих салцштангли и тог проклетог перкелта цар ме је добро ишпотал. Из шрајбтиша је извлекел кифле и рекел: *Während meine treuen Soldaten hungern und trotzdem die Monarchie verteidigen, ißt man bei Ihnen in Agram Salzstangel aus weissem Mehl. Eine wahre Schande! Sie, Herr Banus, Sie mache ich persönlich verantwortlich für diesen Skandal.*⁹ Да, да, и то је била та вражја Аустрија”, закључивала је „екселенца” помало двосмислено.

Другачије је у Новим Дворима протицала посета старој грофици Јелачић. И она ме је дочекивала гостољубиво, као и Михаловић, и она је била упорна у нуђењу јелом. После ужине бисмо одшетади до мале породичне капеле у којој је почивао бан Јелачић, чији је гроб увек био затрпан сасушеним венцима и тракама положеним ко зна од којих ходочасника. „*Ich lebe hier ganz einsam und vergessen*”,¹⁰ искрено се исповедала стара грофициа. „*Die*

⁶ из чисте пакости

⁷ невинџ

⁸ лично

⁹ Док моји верни војници гладују па ипак бране Монархију, код вас у Загребу једу салцштангле од белог брашна. Права срамота! Вас, господинџ банџ, Вас сматрам лично одговорним за овај скандал.

¹⁰ Живим овде сасвим повучено и заборављено

Jelačićs sind ja ausgestorben, ich bin noch die letzte.¹¹ Догодине ак дојдете, више ме не буге наши. Hier, links vom Banus, werde ich begraben”,¹² рекла је куцајући по великим квадратним плочама капеле својим црним, дамским штапићем са дршком од слоноваче израђеном у облику папагаја. Говорила је помирено и спокојно, као особа која се већ издвојила из своје средине. А када сам јој из учтивости протуречио, само је надмоћно одмахивала руком, као да ме задржава на прописном одстојању. „Sie sind noch jung”, рекла је тихо, „und verstehen noch nicht wie das Leben traurig werden kann.”¹³ А најгоре је кад останете сам. Die Jelačićs Familie ist die traurigste Familie in ganz Kroatien. Mit Fluch sind wir belastet. Ja, selbst die junge Generation kann diesem Fluch nicht entgehen.¹⁴ Ви добро знате какве смо потресе имали у Новим Дворима.” Заћутали бисмо, као по договору, онога тренутка када би се стара дама приближила немилим породичним догађајима који су се десили када је имањем, попут вихора, протутњио оперетни певач Тино Патијера и ту, као у неком мелодрамском либрету, у првом чину залудео Јелачићкину сестру грофицу Шафгоч, а у другом ишчезао заједно с њеном кћерком.

Сећам се и посете Бергеру, власнику дворца Мокрице. Окретни Јеврејин купио је дворца с намером да сече шуму. И његове су новчане процене биле лоше, тако да је имање било пред банкротом. На пропаст су подсећали и дуги ходници с понеким јеленским рогом на зиду, заборављеним трофејом бившег власника Фрајхера фон Гагерна, и пугте ненамештене собе, а нарочито велика округла сала за музицирање, смештена у једној угаоној кули дворца. Њену празнину као да је појачавала бела, класицистичка каљева пећ, с вазом на врху, којој су недостајале вратнице. Иначе, Бергер се у властелинским круговима прочуо због свог отпора да краљу Александру повољно прода посад. Тражио је суму коју краљ није хтео да плати. У парку ми је показивао велики кестен опасан клупом на којој су седали приликом погађања. Увређен Бергеровом упорношћу да не снизи цену, краљ је јаросно ћипио с клупе отишавши без поздрава. После тог вербалног двобоја с краљем, дуге време никоме није падало на памет да с Бергером преговара о продаји имања.

¹¹ Јелачићи су изумрли, ја сам последња.

¹² Овде, лево од бана, бићу покопана

¹³ Ви сте још млади... и још не разумете како живот може да постане жалостан.

¹⁴ Породица Јелачић је најжалоснија породица у целој Хрватској. Оптерећени смо клетвом. Чак ни млада генерација ту клетву не може да избегне.

Догађај са лампом потврдио је моје слутње да у нашој кући нешто није у реду. Бака Катица је долазила све ређе, изговарајући се дедином болешћу. Наслућујући растурање заједнице, готово нагонски, све чешће сам тражио да ми бака прича породичне хронике. Као да сам желео да једном заувек упамтим јединствено плетиво њихових судбина, да их у свако доба могу дозвати и повратити у сећање. Тих дана, када сам само наслућивао угроженост породице, разумео сам колико бака воли свој родни Вуковар. Описујући стару кућу Михаиловића, из које је потекла, она је и себе и мене заваравала како ће се опет вратити у завичај, као да родитељска кућа није већ давно продата. Обоје смо пристајали на ту малу опсену која је висила о нити паучине.

Бакин деда био је Јустин Михаиловић, купец и житељ вуковарски, како се поносно потписивао, дописник „Augsburger Zeitunga” из 1848. и главни ослонац Вуковог покрета у Срему. За Вука је скупљао народне песме, преводио је Виланда, Рабенера и „Politisches Catechismus” од Нојсера и то под насловом „Тиранину”, исповедајући на тај начин своја слободоумна грађанска начела. Из те вуковарске куће удала се и његова синовица Ружа. Њу је одвео мали царински чиновник Теодор Радичевић, с којим је касније имала сина Бранка. Већ као песник, Бранко је често посећивао свога деду, стрица Јустина, пењао се на таван куће где су се, у некој малој изби, према обичају породице порађале жене. Син Риста, отац моје баке, докторирао је у Бечу права, али се целог века бавио и књижевношћу. Са двадесет година постао је и први преводац Хајнеа код Срба, покушавајући у својим самосталним песничким излетима да примени и оно духовито, понекад шаљиво поентирање свога великог узора. У Ристиним песмама појављивали су се и они типично хајнеовски ефекти који изненада разарају један раније створени штимунг. Из неке сладуњаве сентименталности, сасвим неочекивано, служио се подсмехом, који је некад допирао и до горке ироније. Бака је нарочито волела овакве очеве песме и читала их с нескривеним задовољством из свеске укоричене у плаву свилу, у коју их је исписао својим читким бележничким рукописом.

Седим крај баке, боцкам њено памћење и запиткујем је о деди већ ко зна по који пут, уверен да ће ми она поверити неки нов, мени непознат догађај. „Први сусрет, знаш, тај је био у Вуковару”, рекла је бака, „а други у Пешти. Деда је дошао политичким послом, мене су родитељи довели ради опере и куповине хаљина. Срели смо се у вратима хотела, оним што се врте. Ми, као прави провинцијалци натоварени пакетима, хоћемо да уђемо, петљамо нешто око тих врата, а деда с друге стране хоће да изађе. Ми ушли, а он изашао. Кратковид какав је био, једва нас је познао. Онда нас је фијакером

провозао Пештом, одвео нас у кондиторај код Жербоа, а у опери смо слушали 'Мињон'. Од те вечери то му је била најмилија опера.”

„А трећи сусрет”, питам ја даље.

„Срели смо се у Загребу”, каже бака, „у опери. Из наше ложе посматрала сам гукером публику, кад одједном, тачно у *vis à vis* ложу улази деда са својом мајком, о којој се приповедало да је гвоздена старица, женски Бизмарк. Чула сам приче о шлисбунду сакривеном у наборима њене свилене хаљине. Као неки арестантски вахтмајстор носила је те силне кључеве и њима отварала све могуће браве. И шпајз је држала под кључем. А код мене у Вуковару све је било отворено. Кад зажелим, попнем се на таван где су висили кулени и наједем се до миле воље. Када се у театру угасило светло и почела увертира, приметим како је деда нежно сагнуо главу на мајчино раме. Тако је остао до краја првог чина. Допала ми се та нежност. Није ми било криво што обожава матер, иако се после нисмо слагале. Код мене је: што на уму, то на друму, а она, супротно, тера своје као да те и не чује. Наљутила ме толико пута. Ручамо једном заједно, баш је била сарма од младог виновог лишћа, знам колико ју је деда волео, а ми се тек узели. Ја, као права заљубљена млада, напуним дедин тањир, а она ме пред послугом само фиксира као кобра. Онда је звонцем позвала Филипа и без речи му предала дедин тањир пун сарме. На празан тањир сипала је колико је она хтела, а за све то време ни реч да каже. Толико ми је дојадило то вечито ћутање да сам побегла у Вуковар, саоницама из Руме. Једва су ме после вратили, али је пре тога гвоздена старица отишла кћери Љубици у Митровицу. Тражила сам од деде да бира: или ја, или она. Изабрао је мене”. Рекла је то победоносно и после толиких година.

У почетку уздржано, а потом све отвореније, готово бестидно, захтевам од баке да ми прича о мајци. Најпре сам те захтеве доживљавао као мала издајства, али је то осећање све више слабило, тако да сам са баком причао о мајци као да је реч о некој отуђеној рођаци. Можда се то осећање родило онога неухватљивог тренутка када сам одједном разумео да ће мајка сигурно напустити кућу и неповратно отићи од оца. Не знам то више познато. Бака је и о мајци причала лишена жеље да се од било чега брани.

„Мати је твоја била лепа, прелепа, *eine wahre beauté*,¹⁵ како се онда говорило. Њена се породица из Мохача доселила у Загреб и твоја мати је од-

¹⁵ истинска лепота

мах постала права сензација. Твој отац ју је видео први пут на зрињевачкој променади крај музик-павиљона. Носила је велики сламнати флорентинер шешир с плавом траком. Заљубио се на први поглед и онако млад одмах је хтео да се жени. Једва сам деду наговорила да му то дозволи. Женио се у хусарској униформи у закључаној цркви у Карловцу, а свеће су биле увијене у српске тробојке. Рат је већ почео. Кумовао му је коалиционаш др Едо Лукинић, диван Хрват и дедин пријатељ. На хохцајтсрајзе су отишли у Абацију. После сам га једва извукла да не оде на фронт. Молила сам фелдмаршала Боројевића, кришом, да деда не зна. Послао га у неки ферпфлегсмагазин крај Беча да броји ћебад и коњска седла. Шицнграбне никада није видео. А твојој мајци сам ја лично купила аусштафирунг. У првим бечким дућанима на Грабну. Најфиније бетвеше продавао је Битман, а мелшпајзе сам доносила од Демла и Герстнера. Сувише су били размажени, *und schon ist es schief gegangen*.¹⁶ Деда се тада љутио и говорио: ове усијане главе ни светски рат неће опаметити. Имао је право, сад видим.”

Деди је сваким даном бивало горе. Све чешће је долазио наш кућни лекар др Карло Лушички, за кога је бака говорила да је прави дијагностичар и „Lebenskünstler”¹⁷. Из дедине собе излазио је све тиши, а његове утешне речи звучале су све неуверљивије. „Nur keine Panik,¹⁸ пресветла”, понављао је покушавајући да делује сугестивно, „пресветли има јако срце, *und das Herz wird bestimmt aushalten*.¹⁹ Ја то слободно могу гарантирати. *So bald als möglich*²⁰ отићи ћете скуп с пресветлим у ваш Ројч и све ће бити добро. *Darauf nehme ich Gift*.²¹ Седео сам, збуњен и уплашен. За то време у еркеру је немо седео црни прота, можда и сам осећајући сву истрошеност своје свештеничке речитости.

У ту потиштену средину бануо је једног дана краљев изасланик. Баки је унапред саопштено да је деда одликован Орденом Св. Саве I степена с лентом, а тај знак суверенове милости предаће болеснику краљев изасланик. Веома одлучно, деда је одбио да прими орден. „Нећу тај закаснили *Gnadenbrot*²²”, говорио је љутито. „Прекасне су за мене све те смешне параде.” А када је краљев изасланик ипак дошао, бака му је објаснила да је де-

¹⁶ и већ је пошло по злу

¹⁷ животи уметник

¹⁸ само без панике

¹⁹ а срце ће сигурно издржати

²⁰ чим буде могуће

²¹ На то ћу узети отров.

²² хлеб милосрђа

да опет имао срчани напад, да га не може примити и да њој преда орден. Касније, када је деда умро, тај орден ми је служио за игру. Само је отац рекао: „Не дозвољавам да га износиш из куће.”

Веома сам волео да ми бака чита стара писма, љубавна и политичка, песме и епиграме. Све су те хартије биле помешане са старим хотелским рачунима и концептима дединих политичких говора, тако да је понекад дуго прекопавала и тражила жељени текст. „Знам, ту негде имам стихове Лазе Костића, чекај да нађем”, говорила би вадећи из велике путничке торбе свежњеве старог папира. „Долазио је често у нашу кућу када је твој отац био мали. Цео Загреб се смејао јер је без кошуље трчао по Тушканцу. Ама где сам затурила ту Лазину песмицу, да видиш како је био шлагфертиг. Ево је!”, узвикнула би тријумфално. „Али прво да знаш како је она настала. Једном смо јако свечано славили татин рођендан. Пролазио Лаза па видео, осветљена кућа, прави *Nochbeleuchtung*,²³ те свратио из радозналости, ни слутио није да је у кући у пуном јеку рођенданско славље. Видевши да је бануо празнорук, узео комадић папира на којем је написао:

*Леја Каџо, ѿвоје дивно злаџо,
Ком се свайко диви,
Нека Бој ѿживи.*

Једном смо се касније срели у Пешти. Приповедало се да је ради новца узео богату а матору миражцијку. Допутовао новопечени ђувегија са младом у Пешту на *Nochzeitsreise*²⁴. Питам га: 'Господине Лазо, како млада?' А поета ће ти мени кô из топа: 'Шта да Вам кажем, тетка Катице, рука кô нога.' Кад је био млад, Лаза је волео дедину сестру, прелепу Љубицу, што се удала за елегантног, лепог и глупавог Ћиру пл. Милекића, биргермајстора у Митровици. Њој је посветио и ону песму 'Веверице моја неверице'. Волео је Љубицу и Миша Полит-Десанчић, *aber alles umsonst*²⁵, неће чепа ни Мишу ни Лазу. Обојици је тада Змај Јова послао телеграме: Мишо теши Лазу, Лазо теши Мишу – Љубица се удала. Боже, шта је деда имао главобоља због те своје лепе и луде сестре и зета Ћиру кога су у породици звали парадешимлом.

²³ свечано осветљење

²⁴ свадбено путовање

²⁵ али све узалуд